

УДК 343.6(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.88>

ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ НАСЛІДКІВ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВОЇ ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Старко О.Л.,

*кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри кримінального права і процесу**Волинського національного університету імені Лесі Українки*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7459-4337>

Старко О.Л. Проблеми встановлення змісту суспільно небезпечних наслідків як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони домашнього насильства.

Статтю присвячено аналізу суспільно небезпечних наслідків як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони домашнього насильства (ст. 126-1 Кримінального кодексу України). Встановлено, що законодавчий підхід до формулювання суспільно небезпечних наслідків домашнього насильства як оціночних ознак, може обумовлювати їх довільне тлумачення та як результат, неправильне застосування закону про кримінальну відповідальність. Недосконалість законодавчого описання наслідків цього злочину свідчить про потребу вдосконалення диспозиції норми, викладеної у ст. 126-1 КК України.

Зокрема, звертається увага на труднощі у встановленні змісту таких ознак, як "розлад здоров'я", "втрата працездатності". З метою уникнення помилок у кваліфікації домашнього насильства, у тому числі розмежуванню його із суміжними злочинами, пропонується доповнити ст. 126-1 КК України приміткою, в якій чітко визначити орієнтири щодо розуміння цих ознак.

Розглядається питання щодо кваліфікації дій особи, яка систематично вчиняє фізичне насильство, що виявляється у заподіянні легких тілесних ушкоджень. Заподіяння легкого тілесного ушкодження, передбаченого ч. 1 та ч. 2 ст. 125 КК України, повністю охоплюється ст. 126-1 КК України, як за ознакою діяння (фізичне насильство), так і за ознакою наслідку (фізичні страждання). Відповідно, немає підстав для кваліфікації таких дій за сукупністю кримінальних правопорушень.

З'ясовано, що для встановлення змісту таких наслідків як "емоційна залежність" та "погіршення якості життя", законодавець не надає чітких орієнтирів. Такий законодавчий підхід у науці кримінального права піддається сумніву. Ці ознаки є оціночними, та на відміну від інших оціночних ознак, які часто передбачаються у статтях КК України, є надто розмитими та ши-

рокими за обсягом та наповненістю їх змісту, що дає підстави для їх неоднозначного тлумачення, а отже й довільного правозастосування. З огляду на специфічність встановлення змісту "емоційної залежності" та "погіршення якості життя", ці ознаки не можливо формалізувати, відтак вони повинні бути вилучені із диспозиції ст. 126-1 КК України.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, домашнє насильство, суспільно небезпечні наслідки, розлад здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність, погіршення якості життя.

Starko O. Problems of establishing the content of socially dangerous consequences as a mandatory feature of the objective side of domestic violence.

The article is devoted to the analysis of socially dangerous consequences as a mandatory feature of the objective side of domestic violence (Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine). The author establishes that the legislative approach to the formulation of socially dangerous consequences of domestic violence as evaluative features may lead to their arbitrary interpretation and, as a result, to the misapplication of the law on criminal liability. The imperfection of the legislative description of the consequences of this crime indicates the need to improve the disposition of the provision set out in Article 126-1 of the CC of Ukraine.

In particular, attention is drawn to the difficulties in establishing the content of such features as «health disorder» and «disability». In order to avoid mistakes in the qualification of domestic violence, including its distinction with related crimes, it is proposed to supplement Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine with a note which would clearly define the guidelines for understanding these signs.

The author considers the issue of qualification of actions of a person who systematically commits physical violence manifested in infliction of light bodily harm. Infliction of light bodily harm under Part 1 and Part 2 of Article 125 of the CC of Ukraine

is fully covered by Article 126-1 of the CC of Ukraine, both on the basis of the act (physical violence) and on the basis of the consequence (physical suffering). Accordingly, there are no grounds for qualifying such actions as a set of criminal offences.

It is established that the legislator does not provide clear guidelines for establishing the content of such consequences as «emotional dependence» and «deterioration of the quality of life». This legislative approach is questionable in the science of criminal law. These features are evaluative, and unlike other evaluative features often provided for in the articles of the CC of Ukraine, they are too vague and broad in scope and content, which gives rise to ambiguous interpretation and, consequently, arbitrary law enforcement. Given the specificity of determining the content of «emotional dependence» and «deterioration of the quality of life», these signs cannot be formalised, and therefore they should be removed from the disposition of Article 126-1 of the CC of Ukraine.

Key words: criminal liability, domestic violence, socially dangerous consequences, health disorders, disability, emotional dependence, deterioration in quality of life.

Постановка проблеми. У ст. 126-1 Кримінального кодексу (далі – КК) України передбачено відповідальність за домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони юридичного складу домашнього насильства є суспільно небезпечні наслідки. Законодавчий підхід до формулювання суспільно небезпечних наслідків як оціночних ознак, обумовлює їх довільне тлумачення та як наслідок, неправильне застосування закону про кримінальну відповідальність. Сформовані науковою спільнотою погляди щодо кваліфікації домашнього насильства є протилежними, що є свідченням наявної проблеми недосконалої закону про кримінальну відповідальність. Аналіз кримінально-правової норми, в частині з'ясування змісту суспільно небезпечних наслідків домашнього насильства сприятиме виявленню недоліків та формулювання пропозицій щодо її удосконалення.

Стан опрацювання. Проблемні питання кримінальної відповідальності за домашнє насильство розглядалися у працях К. Агапової, А. Байди, О. Бондаренко, О. Біловола, А. Вознюк, В. Гальцової, Н. Довгань-Бочкової, О. Дудорова,

О. Зінсу, О. Книженко, Ю. Комаринської, Н. Лащук, К. Марисюка, В. Панькевич, О. Степаненко, Т. Сухореброї, М. Хавронюка та інших вітчизняних науковців.

Мета статті. Розглянути дискусійні питання стосовно з'ясування змісту суспільно небезпечних наслідків як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони домашнього насильства, сформулювати можливі шляхи їх розв'язання.

Викладення основного матеріалу. Об'єктивна сторона домашнього насильства полягає в діянні, суспільно небезпечних наслідках та причинному зв'язку між діянням та суспільно небезпечними наслідками. За особливостями законодавчої конструкції склад злочину, передбачений ст. 126-1 КК України є матеріальним. Злочин вважається закінченим з моменту відчуття потерпілим фізичних або психологічних страждань (фізичного болю та (або) моральних страждань), настанні розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності, погіршення якості життя потерпілої особи.

Формулюючи види суспільно небезпечних наслідків, законодавець використав декілька оціночних понять: фізичні або психологічні страждання, розлад здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність, погіршення якості життя потерпілої особи. Фізичні страждання це дії, які викликають сильний фізичний біль у потерпілої особи. Фізичний біль – специфічний психофізіологічний стан людини, який проявляється у неприємному, гнітючому, інколи нестерпному відчутті, що виникає в чутливих нервових закінченнях, закладених в органах і тканинах та пов'язаний із виділенням з уражених клітин ряду хімічних речовин, що подразнюють больові рецептори [1, с. 54].

Психологічні страждання, на думку О.О. Дудорова, М. І. Хавронюка, «можуть бути оцінені судом за допомогою таких критеріїв, які можуть бути встановлені під час допиту самої потерпілої особи, свідків, вивчення документів, а також на підставі проведення психологічної експертизи: емоційна дезадаптація і дезорієнтація: потерпіла особа внаслідок насильства почала відчувати хронічне почуття провини, «вигорання» – нездатність переживати позитивні емоції, депресію, високу тривожність, з неї витиснута потреба в любові – вона і хоче тепла, і боїться близьких відносин, потерпілу особу переслідує песимізм, почуття невдалого, «нешасного» життя, в неї знизилась самооцінка і концентрація, виникли негативні переживання та зникли позитивні емоції; пов'язані з цим психосоматичні порушення: у потерпілої особи виникли ожиріння або, навпаки, різка втрата ваги на тлі порушення апетиту» [2, с. 76].

Під розладом здоров'я, розуміють «розлад фізичного здоров'я або психічний розлад – послі-

довно розвинутий хворобливий процес, безпосередньо обумовлений заподіянням тілесного ушкодження. Розлад здоров'я завжди поєднується з втратою працездатності, яка може бути стійкою або тимчасовою (незначною). Залежно від ступеню втрати працездатності (до 10%, від 10% до 33%, понад 33%) діяння підлягає додатковій кваліфікації за статтями КК, які передбачають умисне заподіяння легкого, середньої тяжкості чи тяжкого тілесного ушкодження" [2, с. 77].

А.О. Байда безпідставно звертає увагу на те що, "терміни «розлад здоров'я», «втрата працездатності» не є зрозумілими, адже у Правилах визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень вживаються терміни «інший розлад здоров'я, пов'язаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину», «тривалий розлад здоров'я», «значна стійка втрата працездатності менш як на одну третину», «незначна втрата працездатності». Зокрема, виникає питання: якщо йдеться про втрату працездатності, то наскільки відсотків? Адже в КК немає поняття «просто втрата працездатності». Тут одразу ж виникає питання щодо розмежування цієї норми з ч. 2 ст. 125 КК, оскільки за останньою йдеться про втрату працездатності до 10%, без граничної межі" [3, с. 89].

О.О. Біловол вказуючи на прогалини кримінально-правової норми, передбаченої ст. 126-1 КК, зазначає, що "навідміну від ст.ст. 121, 121 та 125 КК, у ст. 126-1 КК не визначено, про який розлад здоров'я або втрату працездатності йдеться. Такий підхід законодавця мав би означати, що будь-яке тілесне ушкодження є суспільно небезпечним наслідком домашнього насильства і не потребує додаткової кваліфікації за іншими статтями КК. Виключенням є легке тілесне ушкодження, передбачене ч. 1 ст. 125 КК, оскільки в разі його вчинення не спричиняються суспільно небезпечні наслідки у виді короткочасного розладу здоров'я чи незначної стійкої втрати працездатності" [4, с. 73]. Окрім цього, автор зауважує, що "розлад здоров'я не завжди, а лише в разі завдання тяжких тілесних ушкоджень обов'язково поєднується з втратою працездатності. Крім того, умисне заподіяння легкого тілесного ушкодження, передбаченого ч. 2 ст. 125 КК, повністю охоплюється ст. 126-1 КК і не потребує додаткової кваліфікації за ст. 125 КК. Водночас заподіяння легкого тілесного ушкодження, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК, взагалі не охоплюється такими суспільно небезпечними наслідками як розлад здоров'я або втрата працездатності [4, с. 73].

Саме такий підхід застосовують суди, кваліфікуючи подібні дії за сукупністю кримінальних правопорушень. Показовим у цьому плані, буде такий приклад: 29 червня 2021 року, приблизно о 23 годині, ОСОБА_4, перебуваючи по

місцю свого проживання, під час словесного конфлікту, який виник на фоні неприязних відносин з його дружиною ОСОБА_5, діючи умисно, усвідомлюючи протиправність, караність та суспільну небезпечність своїх дій, а також настання суспільно небезпечних наслідків, нецензурно виражався в адресу потерпілої ОСОБА_5, після чого із застосуванням сили повалив останню на землю та наніс останній декілька ударів правою рукою в обличчя, спричинив потерпілій тілесні ушкодження у вигляді синців лівої орбітальної ділянки, лівого плечового суглобу та саден-подряпин в ділянці перенісся, які згідно висновку судово-медичної експертизи № 79-х від 07.07.2021 року слід кваліфікувати, як легкі тілесні ушкодження, а також своїми діями спричинив потерпілій ОСОБА_5 психологічне насильство, що призвело до її психологічних страждань та погіршило якість життя потерпілої. Дії обвинуваченого ОСОБА_4 суд кваліфікував за ч. 1 ст. 125 КК України – умисне легке тілесне ушкодження та ст. 126-1 КК України – домашнє насильство [5].

Водночас у науці кримінального права такий підхід до кваліфікації діянь піддається сумніву. На думку О. Книженко, "кваліфікація дій особи, яка систематично вчиняє фізичне насильство, що виявляється у заподіянні побоїв та мордуванні або легких тілесних ушкоджень, не може здійснюватися за сукупністю злочинів, тобто одночасно за ст. 125 (чи ст. 126) та ст. 126-1 КК України, оскільки порушуватиметься конституційний принцип, що забороняє подвійне інкримінування. Подвійне інкримінування відбуватиметься через те, що побої, мордування та легкі тілесні ушкодження становлять спосіб вчинення домашнього насильства, що повною мірою охоплюється фізичним насильством, про яке йдеться в ст. 126-1 КК України. Про такий висновок свідчить системне тлумачення закону про кримінальну відповідальність, а саме ст.ст. 126-1 та 125, 126 КК України. Так, ст. 126-1 КК України як ознаку об'єктивної сторони складу злочину передбачає фізичне насильство, яке виявляється не тільки у завданні фізичного болю, а й у розладах здоров'я та тілесних ушкодженнях (це прямо зазначено у самій нормі). Порівняння санкцій ст.ст. 125–126-1 КК України засвідчує, що санкція ст. 126-1 КК України є більш суворою. Це дає змогу стверджувати, що до фізичного насильства належать і побої, мордування та легкі тілесні ушкодження. Не охоплюватиметься нею тільки діяння, передбачене у ч. 2 ст. 126 КК України, оскільки санкція цієї норми є значно суворішою порівняно з домашнім насильством" [6, с. 49].

На наш погляд, заподіяння легкого тілесного ушкодження, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК України під час вчинення домашнього насильства, повністю охоплюється ст. 126-1 КК України, як за ознакою діяння (фізичне насильство),

так і за ознакою наслідку (фізичні страждання). Заподіяння легкого тілесного ушкодження у вигляді синців та саден, не обов'язково, у розумінні ознак складу домашнього насильства, повинно охоплюватись поняттям розлад здоров'я чи втрата працездатності, оскільки такі дії можна розглядати як фізичні страждання, заподіяні внаслідок фізичного насильства, як одного з видів домашнього насильства. Відповідно, немає підстав для кваліфікації таких дій за сукупністю кримінальних правопорушень.

З цього приводу, слушно видається пропозиція О. Книженко щодо правила кваліфікації, яке можна використовувати під час кримінально-правової оцінки дій особи у разі вчинення домашнього насильства. Якщо фізичне, психологічне чи економічне насильство є складовою ознакою об'єктивної сторони „домашнього насильства”, то такі дії додаткової кваліфікації за сукупністю злочинів не потребують. Про те, чи є вказані форми насильства складовою частиною об'єктивної сторони складу злочину „домашнє насильство”, висновок можна зробити шляхом аналізу санкцій відповідних статей, де йдеться про конкретні форми прояву насильства. Якщо діяння є більш суспільно небезпечним, ніж те, за яке встановлена відповідальність у ст. 126-1 КК України, потрібно проводити кваліфікацію за сукупністю злочинів [6, с. 50].

Щодо встановлення змісту таких наслідків діяння як „емоційна залежність” та „погіршення якості життя”, законодавець не надає чітких орієнтирів. О.О. Дудоров та М.І. Хавронюк вважають, що „зміст таких наслідків як психологічні страждання, емоційна залежність, погіршення якості життя потребують конкретизації на основі узагальнення судової практики у відповідних справах” [2, с. 76]. Водночас, вчені зазначають, що „під емоційною залежністю слід розуміти, зокрема, залежність від відносин з агресором, яка водночас може бути поєднана і з сильними любовними почуттями до нього ж. Така залежність проявляється в неможливості вибору у відносинах, які є руйнівними (часто – на ґрунті ревнощів), але з іншого боку потерпілу особу переслідує нестерпний страх самотності, відчай, цей стан описується психологами як „чорна незаповнена діра в душі”. Погіршення якості життя потерпілої особи може бути визначене за такими критеріями: фізичні: 1) потерпіла особа втратила енергійність, у неї виникли втома, фізичний дискомфорт, посилилась залежність від ліків і лікування, алкоголю чи інших психоактивних речовин, водночас можуть мати місце погані сон і загалом нездатність до спокійного відпочинку; 2) інтелектуальні дисфункції: у потерпілої особи виникли негнучкість, некритичність, вузькість мислення, знизилась концентрація уваги, погіршилась пам'ять тощо; 3) соціальна

дезадаптація і дезорієнтація: у потерпілої особи послабились соціальні зв'язки – поступово зникли друзі, інші близькі люди, з якими вона могла б поділитися і від яких можна одержати допомогу, коло соціальних контактів і відносин гранично звузилось; знизилась соціальна активність, виникли безпорадність, нездатність до самостійних рішень і відповідальних дій; посилилась безініціативність в роботі й особистому житті; зменшилась працездатність; 4) економічна недостатність як наслідок економічного насильства” [2, с. 76].

Законодавчий підхід щодо включення у диспозицію ст. 126-1 КК України суспільно небезпечних наслідків у вигляді „емоційної залежності” та „погіршення якості життя”, досить критично сприймається деякими науковцями. До прикладу В.В. Гальцова, підкреслюючи на невизначеності у ст. 126-1 КК України таких понять, як „психологічні страждання”, „емоційна залежність” або „погіршення якості життя потерпілої особи”, зауважує, що дані поняття є широкими за обсягом на рівні родових (а не видових) понять, чим порушуються правила законодавчої техніки, отже, постійно викликатимуть складнощі у практиці застосування [7, с. 251].

З цього приводу Н.В. Довгань-Бочкова зазначає, що поняття якості життя охоплює показники, які стосуються як фізичного, психологічного, так і матеріального благополуччя людини. Авторка не заперечуючи надзвичайну важливість матеріального благополуччя для людини, вважає, що погіршення матеріального стану людини не може визнаватися ознакою (наслідком) насильства. Погіршення якості життя можна визнавати наслідком насильства, якщо воно полягатиме в заподіянні шкоди здоров'ю (в тому числі психічному) чи свободи людини (у тому числі свободи волевиявлення) [8, с. 195]. Слід погодитись з твердженням Н.В. Довгань-Бочкової, що „погіршення якості життя” та „емоційна залежність” не можуть бути ознаками злочину, оскільки є настільки невизначеними і широкими за змістом, що охоплюють і ситуації, які не можуть і не повинні бути предметом кримінально-правового регулювання [8, с. 195].

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що сформульовані законодавцем ознаки, які відображають суспільно небезпечні наслідки домашнього насильства є оціночними, та на відміну від інших оціночних ознак, які часто передбачаються у статтях КК України, є надто розмитими та широкими за обсягом, та наповненістю їх змісту, що дає підстави для їх неоднозначного тлумачення, а отже й довільного правозастосування. З метою уникнення помилок у кваліфікації цих діянь, у тому числі їх розмежуванню із суміжними злочинами, слід було б доповнити ст. 126-1 КК України приміткою, в якій чітко визначити орієн-

тири щодо розуміння ознак "втрата працездатності" та "розлад здоров'я".

Заподіяння легкого тілесного ушкодження, передбаченого ч. 1 та ч. 2 ст. 125 КК України особою, яка систематично вчиняє домашнє насильство, повністю охоплюється ст. 126-1 КК України, як за ознакою діяння (фізичне насильство), так і за ознакою наслідку (фізичні страждання). Відповідно, немає підстав для кваліфікації таких дій за сукупністю кримінальних правопорушень.

Не заперечуючи надзвичайну важливість кримінально-правової протидії домашньому насильству, вважаємо, що такі особливо специфічні, у плані встановлення змісту, ознаки як "погіршення якості життя" та "емоційна залежність", не можливо формалізувати, відтак вони повинні бути вилучені із диспозиції ст. 126-1 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гаркуша А.Г., Лень В.В. Побой і мордування у кримінальному праві та законодавстві: *монографія*. Дніпро: ДДУВС, 2018. 129 с.
2. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (*науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України*) / за ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваїте, 2019. 288 с.
3. Байда А.О. Проблеми кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. № 32. С. 79–95.
4. Біловол О.О. Суспільно небезпечні наслідки домашнього насильства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021 № 50. С. 71–75.
5. Вирок Хустського районного суду Закарпатської області у справі № 1-кп/309/228/21 від 21.02.2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109106942>.
6. Книженко О. Домашнє насильство: проблеми кваліфікації. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2019. № 2. С. 45–52.
7. Гальцова В.В. Деякі аспекти імплементації положень Стамбульської конвенції в КК України та проблеми кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 249–252. URL: http://lsey.org.ua/4_2020/62.pdf.
8. Довгань-Бочкова Н.В. Домашнє насильство: аналіз об'єктивної сторони складу злочину. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2018. Вип. 66. С. 187–197.